

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

زمان پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۰۸/۰۵

راهکارهای ایجاد رشد و توسعه در شهر کنارک با تاکید بر نقش سواحل مکران

محمدکریم رئیسی^۱، سیما فیروزی راد^۲

۱- مربی گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور واحد نیکشهر

۲- دانشجوی دکتری ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد واحد زاهدان

چکیده

دستیابی به رشد و توسعه به عنوان یکی از اهداف اصلی دولت‌ها، کشورها و شهرهای مختلف می‌باشد که در این راستا برنامه‌ریزی‌های مختلفی انجام گردیده و هر مکان با توجه به پتانسیل‌های خود اقدام به ایجاد درآمد می‌نماید. گردشگری به عنوان یکی از منابع درآمدی پایدار و مولد است که امروزه جایگاه خود را در ادبیات برنامه ریزی کشورها تثبیت نموده است. شهر کنارک با برخورداری از سواحل زیبای مکران و سایر جاذبه‌های گردشگری از موقعیت مناسبی در این زمینه برخوردار است.

این پژوهش تلاش دارد تا به بررسی وضعیت شهر کنارک در استان سیستان و بلوچستان با تاکید بر پتانسیل‌های توسعه گردشگری در آن بپردازد لذا از نوع پژوهش‌های توصیفی تحلیلی و کاربردی است که به روش اسنادی کتابخانه‌ای و میدانی با ابزار پرسشنامه در میان شهروندان، گردشگران و کارشناسان انجام گردیده است. رویکرد اصلی تحلیل در این مقاله برنامه ریزی استراتژیک با تکیه بر روش تحلیل SWOT-QSPM می‌باشد که با تبیین عوامل داخلی (قوت و ضعف) و عوامل خارجی (فرصت و تهدید) و مقایسه دودویی آنها اقدام به ارائه راهکارهای مناسب می‌نماید. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که جهت ارتقای رشد و توسعه در این شهر استفاده از راهکارهای محافظه کارانه (WO) یعنی راهکارهایی که بر روی نقاط فرصت و ضعف متمرکز است در اولویت اول قرار دارند.

واژگان کلیدی: رشد و توسعه، استراتژی، گردشگری، تحلیل SWOT، شهر کنارک

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

مقدمه

شهرهای کوچک و جایگاه آن در برنامه‌ریزی فضایی کشورهای در حال توسعه، بخشی از استراتژی‌های توسعه شهری را تشکیل می‌دهد. تجربیات جهانی در این زمینه بیانگر این واقعیت است که حل مسائل و مشکلات شهرهای بزرگ در گرو حمایت جدی از مراکز شهری کوچک می‌باشد. در سطح منطقه‌ای نیز انتشار توسعه به مراکز روستایی توسط شهرهای کوچک محرز گردیده است. شهرهای کوچک در ایران به عنوان مکان مرکزی دارای بیشترین روابط با حوزه‌های روستایی هستند. نقش اینگونه شهرها نه تنها به صورت مراکز توزیع خدمات و بازار فروش محصولات کشاورزی موجب پویایی بخش کشاورزی می‌گردد بلکه عاملی در تجاری شدن بخش کشاورزی در حوزه‌های روستایی نیز هستند.

محوریت اساسی این پژوهش برنامه‌ریزی در راستای توسعه شهرهای کوچک با رویکرد استراتژی توسعه شهری (CDS) در شهرآشنویه در نزدیکی شهر ارومیه و در شهرستانی به همین نام می‌باشد در این راستا تلاش دارد تا ابتدا با بررسی مبانی نظری این رویکرد به تبیین اصول و شاخص‌های آن بپردازد و در ادامه به بررسی وضعیت این شاخص‌ها در شهر آشنویه اقدام نماید. در ادامه و با تکیه بر اصول این رویکرد چشم انداز توسعه شهر را ارائه و با تبیین عوامل داخلی و خارجی پیش روی آن به برنامه‌ریزی در این راستا می‌پردازد.

بیان مساله

شهرنشینی شتابان که در اواخر قرن هجدهم و اوایل قرن نوزدهم در اروپای غربی و آمریکای شمالی رخ داد با فرآیند تدریجی صنعتی شدن و تحولات اقتصادی همراه شد و با افزایش تقاضای نیروی کار در شهرها، جمعیتشان افزایش یافت (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۲: ۴) که نتیجه آن شکلگیری مناطق شهری و تغییر در سیستم شهری و روابط بین شهر و روستاها و بروز بی نظمی در شبکه شهرها بوده است. در دنیای کنونی کاملاً روشن است که برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری ملی بیشتر به نفع لایه بالایی سلسله مراتب شهری روستایی صورت گرفته است. تمرکز کنونی جمعیت و مشاغل سود آور در تعداد کمی از شهرها، تا حدودی حاصل خط مشی گذشته است. حاصل چنین نگرشی، علاوه بر توزیع نامتوازن و غیر عادلانه فعالیت‌های اقتصادی، موجب پراکنش نابرابر جمعیت، سرمایه، امکانات و تسهیلات در سطوح ملی و منطقه‌ای گردیده است که در زمان حاضر یکی از موانع مهم در برابر توسعه اقتصادی - اجتماعی همه جانبه در بیشتر کشورهای در حال توسعه به شمار می‌رود (سرور، ۱۳۸۸: ۵). بروز وضعیت فوق برای کشورهای جهان به ویژه کشورهای در حال توسعه مشکلات و مسائل عدیده‌ای را به وجود آورده است. از این رو برای دستیابی به توزیع متوازن و عادلانه جمعیت، سرمایه، امکانات، تسهیلات و همچنین فعالیت‌های اقتصادی در سطح ملی و منطقه‌ای شهرهای کوچک به ویژه شهرهایی که موقعیت استقرار آنها در شبکه سکونتگاه‌ها به عنوان عامل و واسط میان کانون‌های شهری و روستایی عمل نماید، مورد توجه اندیشمندان قرار گرفت (نوری و همکاران، ۱۳۸۸: ۳). زیرا شهرهای کوچک با ایجاد فرصت‌های شغلی غیرزراعی و ارائه خدمات موردنیاز روستائیان، در کاهش مهاجرت به شهرهای بزرگ نقش مؤثری ایفا نموده و زمینه توزیع متعادل جمعیت، سرمایه و امکانات را فراهم می‌آورند (توانا و همکاران، ۲۰: ۱۳۸۹).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

تنوع بخشی به اقتصاد، بالا بردن شاخص‌های توسعه انسانی، مشکلات ناشی از صنعتی شدن و آلودگی بیش از حد استاندارد شهرها به ویژه کلان‌شهرها، مهاجرت روستاشهری، افزایش بهره‌وری اشتغال و کارآمدی نیروی انسانی، فرهنگ‌زایی، تعامل گفتمان‌ها، حفظ محیط زیست و در مجموع، توسعه پایدار از دغدغه‌هایی است که جهان امروز با آن روبه‌روست (میرزایی، ۱۳۸۸: ۵). هر کشور در هر سطحی از توسعه در تکاپوی یافتن پاسخ این دغدغه‌هاست. در این میان، کشورهایی که به متنوع‌سازی اقتصاد روی آورده‌اند و می‌خواهند خود را از اقتصاد تک پایه‌ای برهانند، برآنند که در این راستا، به شناخت راه‌های متداول یا خلق راه‌ها و روش‌هایی جدید بپردازند (قادرمرزی و دیگران، ۱۳۹۴: ۳). یکی از این روش‌ها گردشگری است.

گردشگری یکی از فعالیت‌های مهمی است که در دهه‌های اخیر جایگاه ویژه‌ای در توسعه اقتصادی برخی کشورها یافته است این صنعت افزون بر درآمدزایی، اشتغال زایی و تبادل فرهنگ‌ها، سهمی از فعالیت‌های اقتصادی جهان، از جمله صادرات را به خود اختصاص داده است (محمودزاده و ارجمندیان، ۱۳۹۶: ۳). امروزه این صنعت جایگاه خاصی در اقتصاد کشورها داشته و نقش فعال و موثری در ارتقای ساختار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشورها به خصوص در کشورهای رو به توسعه بازی می‌کند (Anderson et al, 2015: 54); به طوری که حجم مبادلات بین‌المللی گویای آن است که در جهان بیش از ۲۰ درصد کل مبادلات بین‌المللی با جریان گردشگری داخلی آغاز می‌شود و در بعضی از کشورها درآمدهای ارزی ناشی از این صنعت یکی از منابع عمده در جهت تقویت اقتصاد ملی و توسعه روزافزون آنها محسوب می‌شود (Nikolich et al, 2012: 4).

در ایران در نیم قرن اخیر، توسعه سرمایه‌داری در چارچوب اقتصاد متکی به نفت سبب رکود بخش کشاورزی و رشد شهری گردید. حاصل این پوشش، از میان رفتن نقش شهرهای کوچک و پیدایش نوعی شبکه شهری است که به آن شبکه شهری زنجیره‌ای گویند (داداش پور و میروکیل، ۱۳۹۵: ۶). در این نوع شبکه شهری، شهرهای بزرگ، اکثر فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و مراکز تصمیم‌گیری را در خود جای داده و تمرکزهای منطقه‌ای و انباشتگی شهری را به وجود آورده‌اند که به الگوی توسعه فضایی مرکز - پیرامون منجر شده است (گیلبرت و گالگر، ۱۳۷۹: ۹-۹۱): به طوری که این روند اکثر سیاستگذاران و برنامه‌ریزان شهری و منطقه‌ای را برای تمرکز زدایی جمعیت، مشاغل و زیرساخت‌های اجتماعی و اقتصادی از نخست شهرها و نواحی پر ازدحام به ارائه راهکارها و تدابیری کاربردی را داشته است لذا به نظر می‌رسد که کاربرد برنامه ریزی گردشگری در این مسیر بتواند بسیاری از مشکلات پیش روی شهرهای کوچک را مرتفع نماید و به نوعی رشد و توسعه را به این مناطق برگرداند.

استان سیستان و بلوچستان به عنوان یکی از استان‌های مرزی، پهناور و وسیع اما محروم کشور می‌باشد که پتانسیل بالایی در حوزه گردشگری و انواع جاذبه‌های آن دارد که متأسفانه علی‌رغم پتانسیل‌های فراوان خود همچنان ناشناخته مانده و از امکانات متناسبی برای توسعه گردشگری برخوردار نیست. کنارک به عنوان یکی از شهرها و شهرستان‌های این استان است که در گذشته به عنوان یک قریه کوچک و محل استقرار پادگان نظامی مکان‌گزینی شده اما بخاطر مهاجرت به این مکان و رشد سریع جمعیت آن در سال ۱۳۵۵ به شهر تبدیل گردید. این شهر با توجه به موقعیت جغرافیایی استراتژیک خود و قرارگیری آن در نزدیکی دریا و داشتن موقعیت صید و صیادی، موقعیت تجاری با کشورهای حوزه خلیج فارس و... می‌تواند نقش پررنگی در فرآیند توسعه منطقه و کشور داشته باشد و به عنوان یک مکمل توسعه‌ای در جنوب کشور مورد توجه قرار گیرد. اما به رغم همه ظرفیت‌ها و قابلیت‌های موجود در شهر کنارک، وجود مشکلاتی در درون شهر و اطراف آن، از قبیل مهاجرت شدید، حاشیه نشینی، رشد نامنظم و پراکنده

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شهر، کمبود آب قابل شرب و بهداشتی، تغییر کاربری اراضی، فقر شهری، حساسیت‌های فرهنگی (اختلاط فرهنگی، ترکیب‌های سنی و جنسی، تفاوت‌های هویتی و فرهنگی و...)، عدم مشارکت شهروندان در فرآیند برنامه‌ریزی، توسعه اقتصادی کند علی‌رغم توان‌های بالای اقتصادی و عدم تحقق اهداف و چشم اندازهای پیش‌بینی شده در طرح‌های مختلف حرکت به سمت آینده توسعه یافته را مشکل و نبود یک چارچوب و برنامه مدون جهت مقابله با چالش‌ها و مشکلات پیش‌رو، رشد شهر را با کندی حرکت مواجه ساخته است.

شهر کنارک نیز به عنوان یکی از شهرهای کوچک می‌باشد که از پتانسیل‌های مناسبی از قبیل:

نزدیکی به دریا و داشتن موقعیت صید و صیادی

موقعیت تجاری با کشورهای حوزه خلیج فارس

موقعیت استراتژیکی و سیاسی

وجود کارگاه‌های قایق‌سازی

اجرای طرح‌های زیربنایی، توسعه بنادر و احداث اسکله‌های جدید

وجود شهرک صنعتی و ... برای رشد و توسعه بهره‌مند است. همچنین شهر کنارک به لحاظ موقعیتی در نشستگاهی راهبردی قرار گرفته است و با توجه به قرارگیری شهر در محدوده عملیاتی طرح ویژه توسعه و عمران سواحل مکران و پروژه‌های پیش‌بینی شده دستگاه‌های اجرایی در منطقه مکران، این شهر می‌تواند به یکی از گره‌های مهم فضایی و فعالیتی در منطقه تبدیل شود.

هدف اساسی این پژوهش برنامه ریزی توسعه شهر کنارک با تاکید بر نقش سواحل مکران در گردشگری و تجارت دریایی و ... می‌باشد که در راستای دستیابی به این هدف سوالات زیر را طرح نموده است:

۱. وضعیت شهر کنارک در برخورداری از شاخص‌های رشد و توسعه چگونه است؟
۲. راهکارهای ارتقای رشد و توسعه شهر کنارک با تاکید بر نقش سواحل مکران و توسعه گردشگری در آن کدامند؟

روش شناسی

این پژوهش با توجه به روش کار و هدف از نوع پژوهش‌های توصیفی تحلیلی و کاربردی است که به روش اسنادی کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی با ابزار پرسشنامه انجام گردیده است. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه شهروندان شهر کنارک، گردشگران و کارشناسان مربوطه می‌باشد که ۱۰۰ نفر به روش نمونه گیری تصادفی ساده به عنوان نمونه آماری انتخاب گردیده‌اند. رویکرد مطالعه حاضر نیز به صورت استراتژیک می‌باشد و تجزیه و تحلیل اطلاعات در این پژوهش با استفاده از روش تحلیل SWOT انجام گردیده است.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

پیشینه پژوهش

همانطور که گفته شد امروزه گردشگری به عنوان صنایع مولد و پایدار جایگاه خود را در ادبیات برنامه ریزی شهرها و کشورهای مختلف تثبیت نموده است. از این جهت به لحاظ نظری و مطالعاتی نیز پژوهش‌های بسیار زیادی انجام پرديده که به تأثیرات آن بر رشد و توسعه شهرها پرداخته‌اند از جمله مور و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهشی به مطالعه آثار و پیامدهای منفی ناشی از رشد گردشگری و افزایش حضور گردشگران در کشورهای حوزه‌ی دریای کارائیب پرداخته‌اند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان دهنده آن است که افزایش حضور گردشگران دارای آثار منفی همچون: افزایش میزان سر و صدا و آلودگی صوتی، افزایش ترافیک، گسترش جرم و جنایت، ازدحام بیش از حد در مناطق شهری و افزایش قیمت مواد غذایی برای این گروه از کشورها می‌باشد که مشکلات عدیده‌ای را برای این جوامع به وجود آورده است. جینگی و چان شینگ (۲۰۱۸) در بررسی تأثیرات گردشگری فرهنگی بر منطقه ساحلی ژوحای از منظر تغییرات فرهنگی با استفاده از مدل تغییر فرهنگی پیر بوردیو به این نتیجه رسیده‌اند که روابط درونی بین توسعه گردشگری، فرهنگ وارداتی گردشگران و فرهنگ محلی جامعه میزبان وجود داشته که باید شناسایی شود و در پایان چارچوبی را براساس نتایج تجربی در ژوحای در راستای توسعه گردشگری فرهنگی با صیانت از منابع فرهنگی پیشنهاد داده‌اند.

دیزج و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله خود با عنوان بررسی نقش گردشگری شهری در رشد و توسعه اقتصادی شهرها نتیجه‌گیری کردند که صنعت گردشگری و بخش‌های مرتبط با این صنعت، از لحاظ برقراری پیوند با سایر بخش‌های اقتصادی، از بخش‌های پیشرو در اقتصاد محسوب می‌شود؛ لذا این صنعت می‌تواند از طریق کانال عرضه و تقاضا و تولید، سایر بخش‌های اقتصادی را رونق بخشد

نتایج حاصل از مقاله زیویار و تیموری (۱۳۹۷) با عنوان برنامه ریزی استراتژیک توسعه گردشگری در بافت تاریخی شهرها (مورد مطالعه: بافت تاریخی شهر خرم آباد) نشان داد که جهت توسعه گردشگری در بافت تاریخی شهر خرم آباد راهبرد تهاجمی (SO) (بهره‌گیری از حداکثر نقاط قوت و فرصت) با امتیاز ۳/۴۲ در اولویت اول قرار دارد

پروین و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله خود با عنوان ارزیابی تأثیر گردشگری در توسعه اقتصادی شهر تهران به این نتیجه دست یافتند که رشد گردشگری و منابع درآمدی حاصل از این صنعت می‌تواند یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار در توسعه اقتصادی و پایداری درآمدی شهر تهران باشد. همچنین توسعه صنعت گردشگری متأثر از عواملی نظیر زیرساخت‌ها و تسهیلات، اطلاع رسانی و تبلیغات می‌باشد.

مبانی نظری و ادبیات پژوهش

توسعه شهری فرآیندی است پویا و مداوم که طی آن محدوده فیزیکی و کالبدی شهر در جهات عمودی و افقی از حیث کمی و کیفی افزایش می‌یابد، و اگر این روند سریع و بیبرنامه باشد و در آن فاکتورهای مناسبی خصوصاً از نظر زیست‌محیطی در نظر گرفته نشود، نتیجتاً سیستم‌های شهری را با مشکلات عدیده‌ای روبرو خواهد ساخت. برنامه‌ریزی در معنای کلی، نوعی محاسبه‌گری و نظم بخشی به فعالیت‌ها برای رسیدن به اهداف مشخص است (طالب و همکاران، ۱۳۸۵: ۶). تعاریف بسیار گوناگونی برای برنامه‌ریزی وجود دارد. گلاسون برنامه‌ریزی را گونه‌ای شیوه اندیشیدن درباره مسائل اجتماعی و اقتصادی تعریف می‌کند و فالودی آن را بکارگیری بخردانه دانش انسان‌ها برای دستیابی به

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

تصمیم‌هایی می‌داند که بنیان عمل انسان‌هاست (حاجی نژاد و یاری، ۱۳۹۲: ۷). اما برنامه‌ریزی شهری را در تعریف کلی آن می‌توان یک فعالیت علمی و منطقی جهت رسیدن به هدف‌های مورد توجه و تلاش جهت تامین رفاه شهرنشینان، از طریق ایجاد محیطی بهتر، مساعدتر و مؤثر و دلپذیرتر تعریف کرد. برنامه‌ریزی شهری به طور خلاصه یعنی ساماندهی کالبدی فضایی شهر، یا «ساماندهی کاربری زمین برای تامین یک محیط کالبدی شایسته زندگی مدنی سالم (طباطبایی یزدی و شهبازی، ۱۳۹۲: ۴).

برای اولین بار در دهه ۱۹۶۰ میلادی، مفاهیم برنامه‌ریزی استراتژیک به صورت نظام یافته در صنعت به کار گرفته شد. مفاهیمی که از ادبیات نظامی گرفته شده بود و در قالبی ساختار نیافته و ابتدایی مورد استفاده قرار می‌گرفت. دهه ۱۹۸۰ را می‌توان سرآغاز و نقطه عطف این نوع برنامه‌ریزی در راستای نهادینه شدن چنین شیوه‌ای در ادبیات آکادمیک و نیز توسعه برخی شرکت‌ها نامید (Rasoolimanesh et al, 2011: 4). به تدریج استفاده از این رویکرد در سایر تخصص‌ها و علوم مانند برنامه‌ریزی استراتژیک برای مؤسسات دولتی، مؤسسات غیر انتفاعی، شرکت‌های بزرگ تجاری و حتی سازمان‌های بین‌المللی نیز رواج یافت (خلیل آبادی، ۱۳۹۰: ۵). برنامه‌ریزی استراتژیک نوع دیگری از برنامه‌ریزی است که به دنبال نظریه سیستمی مورد استفاده در دهه ۱۹۵۰ در آمریکا و ۱۹۷۰ در انگلستان و در مسیر تکامل آن مطرح شده است. تفکر استراتژیک اساساً ریشه در مفاهیم نظامی، منظور از استراتژی آن است که نیروها را به طریق آرایش و نظم بخشید و تحرکات آنان به گونه‌ای باشد که در یک زمان و مکان از پیش تعیین شده بتواند با دشمن به نبرد بپردازد و به کمک تاکتیک‌های ویژه، در جهت رسیدن به استراتژی خاص، دشمن را مغلوب نماید (ارشادی و دیگران، ۱۳۹۳: ۷).

برنامه‌ریزی استراتژیک یک سری مفاهیم، روال‌های کاری و ابزار جهت مدیریت تغییرات فراهم می‌سازد. اگر چه رویکردهای متفاوتی وجود دارد، با این حال چارچوب برنامه‌ریزی استراتژیک بدون توجه به حیطه کاربست آن و نوع سازمانی که انجام آن را بر عهده می‌گیرد، بسیار مشابه است. برنامه‌ریزی استراتژیک را می‌توان در حیطه‌های اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، اداری و به همان ترتیب نیز در سطوح ملی، ایالتی، منطقه‌ای و شهری مورد استفاده قرار داد (محمدی و کهربایی کنده، ۱۳۹۵: ۶). استراتژی یک برنامه واحد، همه جانبه و تلفیقی است که محاسن یا نقاط قوت اصلی سازمان را با عوامل و تغییرات محیط مربوط می‌سازد و به نحوی طراحی شده که با اجرای صحیح آن از دستیابی به اهداف اصلی سازمان اطمینان حاصل می‌شود (اکبری و دیگران، ۱۳۹۱: ۵).

با توجه به اهمیت برنامه‌ریزی استراتژیک در سطح شهرها، بانک جهانی با همکاری مرکز سکونتگاه‌های سازمان ملل متحد، در سال سازمان ائتلاف شهرها را با هدف بهبود شرایط زندگی در کشورهای در حال توسعه به وجود آوردند. در کل، برنامه‌ریزی استراتژیک شیوه‌ای سیستماتیک در جهت ایجاد پیوستگی بین اقدامات اولویت‌دار است. طرح‌هایی با عنوان راهبرد توسعه شهری در واکنش به ناکارآمدی طرح‌های توسعه شهری و ارتقاء کیفیت زندگی و بهبود مدیریت شهری به وجود آمد (رضایی، ۱۳۹۵: ۶).

توسعه در عرف به فرایندی گفته می‌شود که طی آن جوامع از شرایط اولیه و عقب ماندگی با عبور از مراحل تکاملی و کم و بیش یکسان و تحمل دگرگونی‌های کمی و کیفی به جوامع توسعه یافته تبدیل شوند (نوابخش و دیگران، ۱۳۹۲: ۵؛ Tanguay, 2005: 6) و همانگونه که ولفگانگ زاگس گفت توسعه روندی تصور شده است که طی آن «مردم از توسعه نیافتگی به سوی سرنوشت

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

جهانی و رفاه اقتصادی رهنمون می‌شوند». توسعه در مفهوم کلی به معنی بهبود شرایط زندگی، تامین نیازها و زمینه سازی برای نیل به آرمان‌ها به کهنسالی تمدن بشری است (McArthur, 2010: 9)

بسیاری از متخصصین بزرگ و شناخته شده دنیای اقتصاد همچون آدام اسمیت - بایر - کلارک - هیرشمن - میردال و روستو و... هم یک مفهوم برای معنی توسعه ذکر کرده‌اند و آن عبارتست اینکه توسعه یک تحول بنیادی از جامعه کهن در جامعه نوین است (Pow & Neo, 2013: 9).

لغت گردشگری (tourism) از کلمه‌ی (tour) به معنی گشت‌وگذار می‌باشد. این کلمه ریشه در لغت لاتین turns به معنی دور زدن و رفت و برگشت بین مبدأ و مقصد دارد که از زبان یونانی به اسپانیایی و فرانسه و در آخر به انگلیسی راه یافته است (Anderson et al, 2015: 12).

گردشگری نیازمند ۲ عنصر و ۲ عامل می‌باشد (Niculich et al, 2012: 4):

عنصر اول که به عناصر اولیه معروف می‌باشد و منظور از آن عناصری است که افراد به آن علاقه‌مند هستند و به آن‌ها جذب می‌شوند که بیشتر عناصر طبیعی و تاریخی را شامل می‌شوند.

گروه دوم که عناصر ثانویه نام دارند شامل مجموعه امکانات و خدماتی می‌شوند که در جهت بهبود وضعیت عناصر گروه اول ایجاد گردیده‌اند.

به لحاظ اقتصادی گردشگری از اهمیت بسیار بالایی برخوردار می‌باشد به گونه‌ای که برآوردهای شورای جهانی سفر و گردشگری نشان می‌دهد در سال ۲۰۰۰ سفر و گردشگری ۴,۵۰۶ میلیارد دلار فعالیت اقتصادی ایجاد کرده است که این رقم در سال ۲۰۱۲ به ۹,۳۴۵ میلیارد دلار رسیده است. به عبارت دیگر فعالیت اقتصادی سفر و گردشگری بین این سال‌ها سالانه ۴,۳۲ درصد رشد داشته است. در سال ۲۰۰۰ سهم صنعت گردشگری در تولید ناخالص داخلی (GPD) جهان ۲,۲ درصد بوده است که در سال ۲۰۱۲ به ۸,۶ درصد رسیده است. همچنین این صنعت در سال ۲۰۱۰ حدود ۲۵۱,۶ میلیون شغل ایجاد نموده است که معادل ۸ درصد از کل اشتغال جهان می‌باشد؛ به عبارت دیگر در این سال به ازای هر ۱۱ شغل یک اشتغال مربوط به بخش گردشگری است. جدیدترین گزارش سازمان جهانی گردشگری ۱ نشان می‌دهد تعداد گردشگران بین‌المللی در سال ۲۰۱۸ با رشد ۶ درصدی همراه بوده و به ۱/۴ میلیارد نفر رسیده است؛ این رقم در حالی ثبت می‌شود که در سال ۲۰۱۷ مجموع یک میلیارد و ۳۲۳ میلیون سفر گردشگری انجام شده بود و نسبت به سال قبل از آن رشد ۸۴ میلیونی سفرها را نشان می‌داد. در عین حال پیش‌بینی می‌شود تعداد گردشگران بین‌المللی در سال جدید میلادی با رشدی بین ۳ تا ۴ درصد همراه شود. گزارش اخیر همچنین تصریح کرده است که در میان مناطق مختلف جهان، منطقه خاورمیانه با ۱۰ درصد رشد نسبت به سال قبل، بیشترین رشد جذب گردشگر را به نام خود ثبت کرده است. این در حالی است که سال گذشته از نظر منطقه‌ای، اروپا و آفریقا مقصدهای گردشگری بودند که رشدی بیش از میانگین را تجربه کردند. (UNWTO, 2018: 3).

¹ UNWTO

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

گردشگری انواع مختلفی دارد و شناخت انواع گردشگری برای برنامه ریزی در این عرصه اهمیت به سزایی دارد؛ چرا که تقاضاها و خدمات مورد نیاز گردشگران مختلف یکسان نیست (وارثی و صفراآبادی، ۱۳۹۳: ۶). برای مثال گردشگرانی که به قصد دیدار اقوام و دوستان مسافرت می کنند معمولاً به هتل و حتی رستوران بیرون از منزل نیاز ندارند اما از سایر امکانات و تسهیلات استفاده می کنند همچنین احتمال دارد گردشگر روستایی هیچ تمایلی به خدمات شهری نداشته باشد و تمام مدت سفر خود را در روستا اقامت نماید. بر این اساس تا کنون صاحب نظران و سازمان های بین المللی با توجه به معیارهای مختلف دسته بندی های متعددی از گردشگری ارائه کرده اند (سلطانی و دیگران، ۱۳۹۴: ۶).

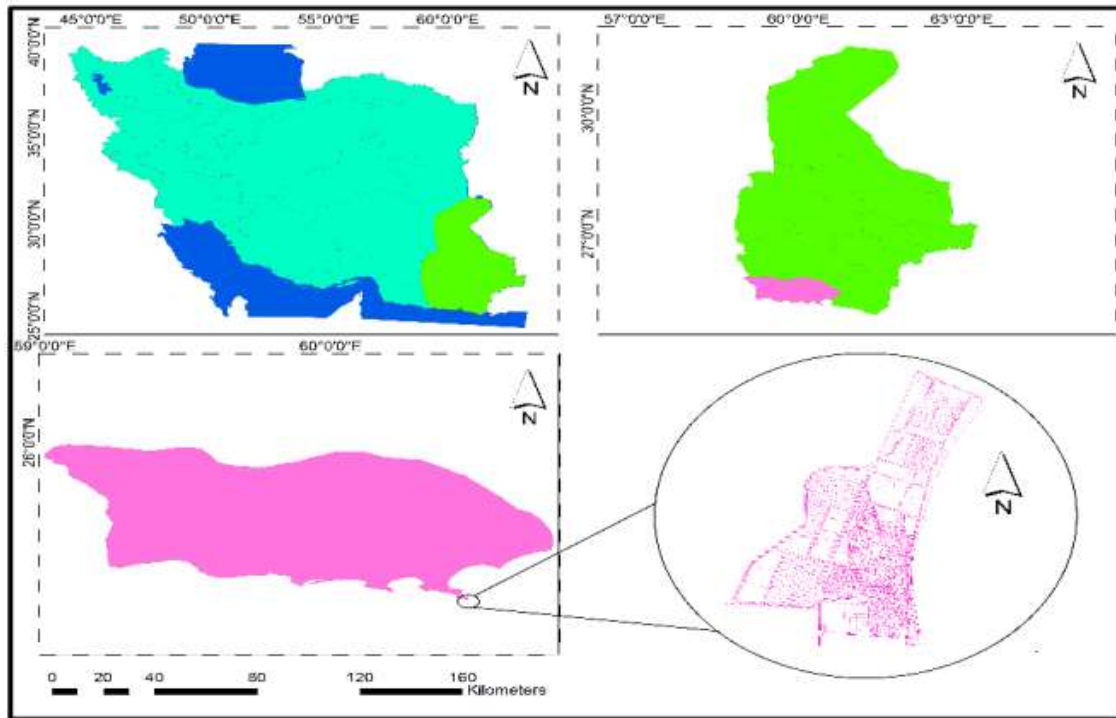
شناخت محدوده مورد مطالعه

استان سیستان و بلوچستان در قسمت جنوب شرقی ایران بین عرض های جغرافیایی ۲۵ تا ۳۲ در جهت شمالی و طول های جغرافیایی ۵۸ تا ۶۳ درجه شرقی واقع شده است. این استان با مساحتی بالغ بر ۱۸۱۰۰۰ کیلومتر مربع از بزرگترین استان های کشور محسوب می شود. این استان از شمال به استان خراسان جنوبی و از جنوب به دریای عمان و از شرق به کشورهای پاکستان و افغانستان و از مغرب به استان های کرمان و هرمزگان محدود می شود. شهر کنارک مرکز شهرستانی به همین نام است که در غرب شهرستان چابهار و در ساحل غربی خلیج چابهار (در کنار دریای عمان) و در جنوب غرب استان سیستان و بلوچستان استقرار یافته است.

باتوجه به تقسیمات سیاسی مصوب استان سیستان و بلوچستان، شهرستان کنارک (یکی از ۱۹ شهرستان استان) دارای ۲ بخش زراباد و مرکزی و ۴ دهستان (زرآباد شرقی، زراباد غربی، جهلیان و کهیر) می باشد که شهر کنارک در محدوده بخش مرکزی و دهستان جهلیان واقع شده است. این شهر به واسطه وجود پایگاه های نیروی هوایی و دریایی از اهمیت ویژه ای برخوردار است.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

نقشه ۱. موقعیت قرارگیری شهر کنارک

هسته اولیه شهر در محدوده فعلی مسجد جامع، تکوین یافته و با توسعه آن به سمت شمال محله موسوم به بلوچها بوجود آمده که بخش غربی این محله نیز به خیابان فعلی خاتم الانبیا محدود می شده است. با افزایش جمعیت شهر، بافت مسکونی آن به تدریج گسترش می یابد و در مراحل بعدی توسعه، محله کوهپیان شکل می گیرد. سپس با پیدایش محله نظرآباد (در بخش شمال غربی) شهر از یک توسعه گسسته برخوردار می گردد و در زمان نه چندان زیادی فضاهای خالی بین هسته اولیه شهر با این محله، به وسیله ساخت و سازهای جدید پر می گردد. روند ساخت و سازها و توسعه شهر همزمان با افزایش جمعیت آن گسترش می یابد به طوری که غالب بافت مسکونی نیمه غربی شهر (غرب خیابان خاتم الانبیا) تا قبل از انقلاب شکل می گیرد. خاطر نشان می سازد که وجود پایگاه های عظیم نظامی در جوار شهر و تأمین بخش عمده ای از خدمات آنها از شهر نیز در رونق یافتن شهر تأثیر به سزایی داشته است.

بر اساس نتایج حاصل از اطلاعات مرکز آمار برگرفته از نتایج سرشماری نفوس و مسکن وضعیت جمعیت شهر کنارک مطابق جدول زیر می باشد:

جدول ۱. جمعیت شهر کنارک

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

سال	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
جمعیت	۳۰۷۱۶	۳۵۶۳۰	۴۳۲۵۸

منبع: سرشماری نفوس و مسکن، ۹۵-۱۳۷۵

تحلیل یافته‌ها

• چشم اندازسازی

همانطور که آورده شد گام نخست در فرآیند برنامه ریزی توسعه شهری ارائه چشم انداز مناسب بر پایه وضع موجود و اهداف پیش روی مدیریت شهری و ... است. چشم انداز ویژگی‌های بی نظیر منطقه را نشان می‌دهد یعنی:

- مزایای نسبی و رقابتی آن: پتانسیل توسعه با توجه به جاذبه‌های تاریخی و ...
- ارزش‌ها و اولویت‌های ساکنان آن ، رابطه آن با اقتصاد جهانی، ملی و منطقه ای: بهبود وضعیت کالبدی، اقتصادی و اجتماعی بافت منطقه
- تاریخ آن: پیشینه تاریخی بسیار غنی
- ویژگی‌های فیزیکی آن: کالبد نامناسب و قدیمی، دسترسی و نفوذپذیری ضعیف و ریزدانی

بر این اساس می‌توان چشم انداز توسعه شهر کنارک را به شکل زیر بیان نمود:

شهر کنارک برای دستیابی به آرمان پایداری سکونت ، فعالیت و زندگی ساکنان محدوده ، به کمک تقویت هویت زندگی شهری و حس تعلق به مکان ساکنان فعلی و جدید و تکیه بر استفاده از فرآیندهای متکی بر مشارکت بخش‌های خصوصی ، عمومی و مردمی و نه فرایندهای مداخله دولتی و حفظ حقوق ساکنان و استفاده از مکانیزم هایی با حداقل مداخله در حقوق شخصی آنها و اجتناب از توصیه مداخلات گسترده در بافت‌های مسکونی موجود به پیش خواهد رفت.

تبیین عوامل داخلی و خارجی پیش روی محدوده

جدول ۲. عوامل داخلی برنامه ریزی توسعه شهر کنارک

عوامل داخلی	ضریب رتبه امتیاز
-------------	------------------

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

نهایی	اهمیت	قوت
۰,۲۰	۴	۰,۰۵
S1: نزدیکی به دریا و ساحل و امکان جذب گردشگری از طریق توسعه گردشگری ساحلی		
۰,۱۹	۳,۴۵	۰,۰۵
S2: آب و هوای مناسب در فصول سال		
۰,۲۰	۴	۰,۰۵
S3: وجود اسکله و داشتن موقعیت صید و صیادی		
۰,۱۲	۳	۰,۰۴
S4: وجود کارگاه های لنج سازی و قایق سازی		
۰,۱۲	۳	۰,۰۴
S5: وجود شهرک های صنعتی و صنایع تبدیلی		
۰,۱۲	۳	۰,۰۴
S6: وجود امنیت نسبی در شهر بخاطر وجود پایگاه های نظامی		
۰,۰۹	۳	۰,۰۳
S7: وجود کارخانه اب شیرین کن		
مجموع: ۱,۰۵		
نقاط ضعف		
۰,۲۱	۳	۰,۰۷
W1: کمبود فضاهای ورزشی و تفریحی جهت گذراندن اوقات فراغت		
۰,۱۸	۳	۰,۰۶
W2: عدم وجود سیستم مهندسی دفع فاضلاب و آب های سطحی و ..		
۰,۱۸	۳	۰,۰۶
W3: کمبود اراضی جهت توسعه اتی شهری		
۰,۱۵	۳	۰,۰۵
W4: ناهماهنگی و موازی کار سازمان ها		
۰,۱۵	۳	۰,۰۵
W5: ضعف در برخورداری از زیرساخت های حمل و نقل و ... درون شهر		
۰,۱۲	۳	۰,۰۴
W6: کمبود امکانات و خدمات مرتبط با توسعه گردشگری از جمله اقامتگاه ها و ...		
۰,۱۲	۳	۰,۰۴
W7: کمبود اعتبارات و سرمایه گذاری ها در بخش گردشگری		
۰,۰۹	۳	۰,۰۳
W8: فرسودگی مبلمان ها و تاسیسات موجود در فضاهای شهری و همچنین قایق ها و و ابزار موجود در ساحل		
۰,۰۹	۳	۰,۰۳
W9: فرسودگی تجهیزات خدمات رسانی زیربنایی در نتیجه افت کیفیت زندگی در شهر گردیده است		
مجموع: ۱,۳۵		

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

جدول ۳. عوامل خارجی برنامه ریزی توسعه شهر کنارک

رتبه	امتیاز نهایی	ضریب اهمیت	عوامل خارجی
فرصت			
۴	۰,۳۶	۰,۰۹	O1: استفاده از ظرفیت و توان منطقه آزاد چابهار
۴	۰,۳۲	۰,۰۸	O2: دسترسی به آبهای آزاد و نزدیکی به کشورهای عربی حوزه خلیج فارس
۳	۰,۲۴	۰,۰۸	O3: امکان ایجاد رشد و توسعه اقتصادی بخاطر وجود جاذبه‌های اکوتوریستی
۳	۰,۲۱	۰,۰۷	O4: نزدیکی و مجاورت با خلیج چابهار
۳	۰,۱۵	۰,۰۵	O5: امکان جذب توریسم با ایجاد زیرساخت‌های مرتبط با توجه به جاذبه‌های گردشگری فراوان
۳	۰,۱۵	۰,۰۵	O6: تمایل شهروندان جهت مشارکت در برنامه ریزی توسعه شهر
۳	۰,۰۹	۰,۰۳	O7: ایجاد یک معبر گردشگری در ضلع شرقی بلوار ساحلی
مجموع: ۱,۵۱			
تهدید			
۴	۰,۲۴	۰,۰۶	T1: آسیب رسانی به محیط طبیعی و تخریب اراضی کشاورزی پیرامون بافت شهری
۴	۰,۲۴	۰,۰۶	T2: امکان بروز سیل و سونامی
۴	۰,۲۴	۰,۰۶	T3: خطر بروز طوفان مانند طوفان گونو در شهر
۲	۰,۱۲	۰,۰۶	T4: کمبود و یا فقدان طرح‌های بلندمدت و منسجم برای توسعه شهر
۳	۰,۱۵	۰,۰۵	T5: بیکاری در شهر
۳	۰,۱۵	۰,۰۵	T6: رشد و توسعه فیزیکی و بدون برنامه شهر در برخی از نقاط آن
۳	۰,۱۲	۰,۰۴	T7: حمل و نقل ضعیف درون شهری و کمبود سیستم حمل و نقل عمومی
۴	۰,۱۲	۰,۰۳	T8: وجود زیرساخت‌های مناسب‌تر در چابهار و جذب سرمایه
۳	۰,۱۲	۰,۰۴	T9: کمبود فضاهای عمومی و اجتماعی در سطح شهر و محلات شهری
مجموع: ۱,۴۸			

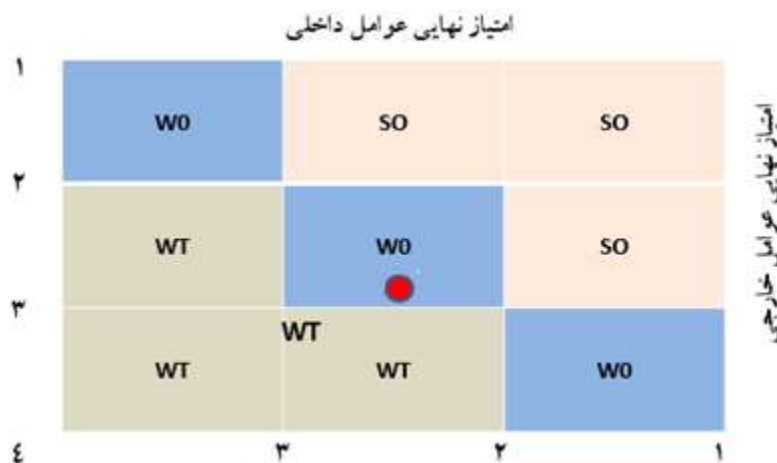
ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

نتایج کلی حاصل تبیین عوامل داخلی و خارجی و امتیازدهی به این عوامل مطابق جدول زیر می باشد:

جدول ۴. خلاصه نتایج حاصل از تبیین و امتیازدهی به عوامل

عوامل	S	W	O	T
امتیاز	۱,۰۵	۱,۳۵	۱,۵۸	۱,۴۱

پس از تدوین استراتژی‌های اولیه از مقایسه عوامل داخلی و خارجی در ماتریس SWOT استراتژی‌های مطلوب و قابل قبول از میان این استراتژی‌های اولیه انتخاب گردد. ماتریس استراتژی‌ها و اولویت‌های اجرایی دارای دو بعد اصلی می‌باشد. جمع امتیازهای نهایی عوامل داخلی توسعه شهر اشنویه که بر روی محور Xها نمایش داده شده و جمع امتیاز نهایی عوامل خارجی بر روی محور Yها نوشته شده است. نقطه تلاقی جمع امتیازهای حاصل عوامل داخلی و خارجی شهر بر روی محور X و Yها تعیین کننده موقعیت این بخش در ماتریس استراتژی‌ها و اولویت‌های اجرایی است.

نمودار ۱. ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی توسعه شهر کنارک

در ماتریس سه گانه بالا همانطور که مشخص استن ۳ نوع راهبرد اصلی داریم:

نحست برای خانه های ۱؛ ۲ و ۴ که در این موقعیت استفاده از راهبردهای تهاجمی در اولویت اول قرار دارد. چنانچه در خانه‌های میانی قرار گیرد راهبردهای محافظه کارانه و اگر در خانه‌های ۶؛ ۸ و ۹ قرار بگیرد اولویت با راهبردهای راهسازی یا تدافعی است.

نتایج حاصل از تحلیل SWOT در شهر کنارک نشان داد که جهت برنامه ریزی توسعه این شهر استفاده از راهکارهای محافظه کارانه (WO) در اولویت اول قرار دارد. برخی از این راهبردها عبارتند از:

- زمینه‌سازی جهت صادرات تولیدات و محصولات دریایی به شهرها و کشورهای همسایه

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

- ایجاد اشتغال برای نیروی انسانی جوان از طریق توسعه صنایع صید و صیادی با تکیه بر جذب سرمایه‌گذاران
- بهره‌برداری از جاذبه‌های گردشگری (طبیعی، فرهنگی و...) با ایجاد زیرساخت‌های مرتبط با توریسم و ایجاد اشتغال برای نیروی
- بهره‌گیری از انرژی‌های تجدیدشونده (بادی، خورشیدی، جزر و مدی) جهت نمکزدایی آب دریا از طریق ایجاد کارخانه‌های آب شیرین کن خورشیدی
- ایجاد یک معبر گردشگری در ضلع شرقی بلوار ساحلی با فضای سبز و مبلمان مناسب با بهره‌گیری از سرمایه‌گذاران
- استفاده از محل اعتبارات طرح توسعه سواحل مکران و ظرفیت منطقه آزاد چابهار جهت رفع محدودیت‌های مالی و اعتباری شهرداری
- ایجاد زیرساخت‌های مناسب و درخور در شهر با توجه به برنامه‌های بلندمدت در آن
- رفع قوانین دست و پاگیر برای سرمایه‌گذاران بخش خصوصی و جذب سرمایه‌ها و منابع مالی جهت توسعه صنایع با هدف ایجاد اشتغال برای نیروی

نتیجه‌گیری

در این پژوهش تلاش گردید تا به برنامه‌ریزی برای توسعه شهر کنارک در استان سیستان و بلوچستان پرداخته شود. در این راستا تلاش گردید تا با انجام مطالعات میدانی و ... عوامل داخلی (قوت و ضعف) و عوامل خارجی (فرصت و تهدید) پیش روی توسعه شهر را تبیین و با امتیازدهی به هر یک از این عوامل و با استفاده از ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی موقعیت شهر را مشخص نمایند. نتایج نهایی بدست آمده از این پژوهش نشان داد که شهر کنارک علی‌رغم مشکلات گسترده خود در ابعاد کالبدی، اجتماعی و ... دارای پتانسیل‌هایی است که بهره‌گیری از آنها می‌تواند موجبات رشد و توسعه این شهر را فراهم نماید در این راستا این پژوهش نشان داد که استفاده از راهکارهای محافظه کارانه (WO) در اولویت اول قرار دارد که برخی از آنها در بندهای قبل ارائه گردید که اولویت اصلی آن با توسعه روابط داخلی و خارجی و تقویت فعالیت‌های کشاورزی و بازرگانی است.

منابع

۱. اشرفی یوسف، ایرج تیموری، رحمت اله فرهودی، مریم جعفری مهرآبادی، فاطمه سالاروندیان، ۱۳۸۸. استراتژی توسعه شهری (CDS) بستری مناسب جهت بهره‌مندی از برنامه‌ریزی مشارکتی. نشریه علمی- پژوهشی جغرافیا و برنامه ریزی/دانشگاه تبریز شماره ۳۳، صص ۶۱-۷۸.
۲. ارشادی سیس مهدی، ناهیده حیدرزاده، صدیقه سرابی نژاد، ۱۳۹۲. تدوین و اولویت بند استراتژی ها با استفاده از رویکردهای SWOT و QSPM، کنفرانس مدیریت، چالش ها و راهکارها

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۳. اکبری سامانی ناهید، علی بدری، محمد سلمانی. ۱۳۹۱. برنامه ریزی راهبردی گردشگری روستایی با استفاده از ماتریس ارزیابی IFE و EFE (مطالعه موردی: بخش سامان-شهرستان شهرکرد)، پژوهش های انسانی، سال سوم، شماره چهارم، صص ۸۴-۵۹.
۴. حاجی نژاد علی، منیر یاری. ۱۳۹۲. برنامه ریزی راهبردی اکو توریسم با استفاده از مدل ترکیبی TOPSIS-SWOT مورد پارک جنگلی بلوران کوهدشت، فصلنامه جغرافیا و توسعه، سال یازدهم، شماره دوم، صص ۱۹۱-۱۷۷.
۵. سلطانی ناصر، میرنجف موسوی، بایزید شریفی. ۱۳۹۴. برنامه ریزی راهبردی توسعه گردشگری شهرستان ارومیه، مطالعات نواحی شهری، دوره ۲، شماره ۱ (پیاپی ۲)، صص ۹۸-۷۹.
۶. طباطبایی یزدی رویا، میثم شهبازی. ۱۳۹۲. مهمترین شاخص های اقتصادی کشور از ابتدای برنامه اول تا دو سال اول برنامه پنجم (۱۳۶۸ تا ۱۳۹۱)، معاونت پژوهش های اقتصادی، گزارش راهبردی، شماره ۱۶۲.
۷. وارثی حمید، اعظم صفرآبادی. ۱۳۹۳. نقش عوامل اجتماعی گردشگری در توسعه ی گردشگری شهری (مورد مطالعه: شهر اصفهان)، مطالعات جامعه شناختی شهری، سال چهارم، شماره ۱۲، صص ۵۶-۴۲.
8. Anderson, E. Bakir, A. & Wickens, E. (2015). Rural tourism development in Connemara, Ireland. *Tourism Planning and Development*, 12, 73-86.
9. Jingyi, L and Chung-Shing C., (2018). Local cultural vicissitudes in regional tourism development: A case of Zhuhai, *Tourism Management Perspectives*, Vol.25, pp 80-92
10. McArthur, h., 2010. Strategic planning for Visitor Heritage Management People And Places through Participation. Oxford University press. Auckland.
11. Nikolich, R, Stefanovich, V. Azemovich, N. (2012), Economic Valorization of Rural Tourism (Suva Planina A Mountain in South Eastern Serbia). *Economics Management Information Technology*, Vol. 1, No.2.
12. Phillips, P, and Luiz, M., 2014. Critical review of strategic planning research in hospitality and tourism. " *Annals of Tourism Research* 48, pp. 96-120.